

УДК 81'33

ЛЮДМИЛА ШАПОВАЛОВА

(Полтава)

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУ "РОЗУМ" У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ФРАНСУА ДЕ ЛАРОШФУКО

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, мовна картина світу, менталітет, лінгвокогнітивний підхід, ядро, периферія.

Концептуальний аналіз мовної картини світу відомого французького письменника й філософа XVII ст. Франсуа де Ларошфуко в руслі антропоцентричної парадигми спрямований на висвітлення його сприйняття світу. Це допоможе зрозуміти особливості мислення та мотиви поведінки французьких аристократів XVII ст. – елітарного прошарку французького суспільства, до якого належав автор.

Дюркгейм писав, що навіть коли мова йде про наші вчинки, ми дуже погано усвідомлюємо відносно прості мотиви, які керують нами. Ми вважаємо себе безкорисливими, тоді як діємо як егоїсти; й впевнені, що підкоряємося ненависті, тоді як поступаємося коханню, розуму – тоді, як на нас упливають безглузді забобони тощо. Щоб ясніше розрізнити значно складніші причини, від яких залежать вчинки групи, потрібно досліджувати концепти, в яких знаходяться критерії для оцінювання світу, та зрозуміти мотиви поведінки людей [4].

Дана стаття присвячена виявленню особливостей концепту “розум” з позицій лінгвокогнітивного підходу у мовній картині світу видатного французького письменника та філософа Франсуа де Ларошфуко як представника французької аристократії XII ст.

Когнітивна лінгвістика, що виникла у кінці XX ст., спрямувала свій інтерес на дослідження процесу пізнання, на зв'язок мови й мислення. Передумовами для її виникнення та розвитку стали роботи В. Фон Гумбольдта, О.О.Потебні, І.О.Бодуена де Куртене.

Серед різних підходів до дослідження концептів головними вважаються лінгвокогнітивний та лінгвокультурний [2, с.13].

Лінгвокогнітивний підхід демонструють дослідники, які виходять з того, що в основі знань про світ лежить така одиниця ментальної інформації, як концепт, яка й забезпечує “вихід на концептосферу соціуму”. З позицій лінгвокогнітивного підходу до вивчення концепту було розроблено його польову модель, яка представлена в термінах ядра й периферії. Представниками даного підходу О.Ю.Балашова називає О.С.Кубрякову, З.Д.Попову, Й.А.Стерніна, В.М.Телію та ін.” [2, с.13-14].

О.С.Кубрякова визначає концепт як “...термін, що служить для пояснення одиниць ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображує знання та досвід людини; це оперативна, змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці. Поняття концепту відповідає уявленню про сенси, якими оперує людина в процесі мислення і які відображають зміст досвіду й знання, зміст результатів усієї людської діяльності і процесів пізнання світу у вигляді певних “квантів” знання” [1, с.89].

Актуальність даного дослідження обумовлюється необхідністю вивчення мовної картини світу Франсуа де Ларошфуко, що об'єктувалася в його творі “Максими”, як джерела для розуміння світосприйняття та мотивів поведінки французьких аристократів XII ст.

Усвідомлення того, яка людина вважалася розумною в середовищі французької аристократії того часу, які ознаки мав концепт “розум” у мовній картині світу Франсуа де Ларошфуко, дозволить почати роботу з окреслення особливостей французького національного характеру.

Об'єкт дослідження – мовна картина світу герцога Франсуа де Ларошфуко, французького письменника-мораліста (1613-1680), який належав до однієї з найбільш шляхетних родин Франції.

Предмет дослідження – концепт “розум” у мовній картині світу Франсуа де Ларошфуко на матеріалі його книги «Максими».

Мета статті – дослідження особливостей концепту “розум” у мовній картині світу Ларошфуко.

Поставлена мета передбачає наступні завдання:

1. Виокремити максими, які актуалізують різноманітні прояви розуму, знайти його когнітивні ознаки, визначити прямі номінації.
2. Окреслити зміст концепту “розум” у мовній картині світу Франсуа де Ларошфуко, виділити його ядро, ближню та дальню периферію.
3. Побудувати структуру концепту “розум” у мовній картині світу письменника.
4. Схарактеризувати людину, яка вважалася розумною в середовищі французьких аристократів XII століття, до якого належав герцог Франсуа де Ларошфуко.

Матеріал дослідження – 504 самостійні максими з книги “Maximes”, виданій у Франції мовою автора.

Електронна енциклопедія французької мови дає наступне визначення слову “розум”: це – “інтелектуальна особливість людини та спосіб мислити”. В цій самій енциклопедії пропонують наступні синоніми цього слова: спритність, розсудок, інтелект [3].

Виходячи з аналізу афоризмів на основі вільного асоціативного експерименту, можна стверджувати, що прямими номінаціями концепту “розум” у мовній картині світу Франсуа де Ларошфуко, якими представлене ядро його номінативного поля, є слова: розум (23 репрезентації), розсудливість/ (6 репрезентацій), здоровий глузд (1 репрезентація), хитрість (11 репрезентацій), проникливість (5 репрезентацій), спритність (6 репрезентацій), розумна поведінка (3 репрезентації), прозорливість (4 репрезентації). Саме ці поняття входять до складу психолінгвістичного значення слова “розум”.

Аналіз афоризмів Ларошфуко дозволяє окреслити зміст та побудувати структуру концепту “розум” у його мовній картині світу, оскільки “Когнітивна інтерпретація паремій передбачає, що на основі аналізу їх сенсу формулюються відповідні когнітивні ознаки у вигляді стверджень про концепт” [2, с.202].

На підставі спрямованого асоціативного дослідження (розум, який він?) у максимах знаходимо наступні когнітивні ознаки концепту “розум”:

Хитрий (6). № 126: “La finesse et les trahison ne viennent que de manque d’habilité” [5, с. 32]. – Хитрість та зрада свідчать лише про недоліки спритності.

Спритний (6). № 245 : “C’est une grande habileté que de savoir cacher son habilité” [5, с. 54]. – Воістину спритний той, хто вміє приховувати свою спритність.

Проникливий (4). № 97: “On s’est trompé lorsqu’on a cru que l’esprit et le jugement étaient deux choses différentes. Le jugement n’est que la grandeur de la lumière de l’esprit ; et cette lumière pénètre le fond des choses ; elle y remarque tout ce qu’il faut remarquer et aperçoit celles qui semblent imperceptibles. Ainsi il faut demeurer d’accord que c’est l’étendu de la lumière de l’esprit qui produit tous les effets qu’on attribue au jugement” [5, с. 27]. – Неправий той, хто вважає, що розум і проникливість дві різні речі. Проникливість – це велич світла розуму, і це світло досягає суті речей й зазначає все, що потрібно зазначити, бачить невидиме всім іншим. Таким чином, все, приписуване проникливості, є лише наслідком надзвичайної ясності розуму.

Залежить від віку (4). № 271: “La jeunesse est une ivresse continuelle : c’est la fièvre de la raison” [5, с. 58]. – Молодість – це постійне сп’яніння, це гарячка розуму.

Такий, що використовується для обману (4). № 289: “La simplicité affectée est une imposture délicate” [5, с. 62]. – Показна простота – це витончене лицемірство.

Такий, що знаходиться під впливом серця (3). № 102: “L’esprit est toujours la dupe du coeur” [5, с. 28]. – Розум завжди в дурнях у серця.

Чутливий до похвал (3). № 150: “Le désir de mériter les louanges qu’on nous donne fortifie notre vertu ; et celles que l’on donne à l’esprit, à la valeur, et à la beauté contribuent à les augmenter” [5, с. 36]. – Бажання заслужити похвали зміцнює нашу добродішність. А похвали нашому розуму, гідності й красі роблять нас розумнішими й красивішими та укріплюють нашу гідність.

Жіночий (2). № 340: “L’esprit de la plupart des femmes sert plus à fortifier leur folie que leur raison” [5, с. 69]. – Розум у більшості жінок служить більш для зміцнення їх безрозсудності ніж їх розсудливості.

Здоровий (2). № 67: "La bonne grâce est au corps ce que le bon sens est à l'esprit" [5, с. 22]. – Витонченість для тіла – це те саме, що здоровий глузд для розуму.

Спрямований на отримання користі (2). № 59: "Il n'y a point d'accidents si malheureux dont les habiles gens ne tirent quelque avantage, ni de si heureux que les imprudents ne puissent tourner à leur préjudice" [5, с.21]. – Не буває обставин настільки нещасних, щоб розумна людина не змогла отримати з них якусь вигоду, але не буває і настільки щасливих, щоб необережні люди не змогли обернути їх проти себе.

Лінивий (2). № 487: "Nous avons plus de paraïsse dans l'esprit que dans le corps" [5, с. 92]. – Наш розум лінивіше за тіло.

Такий, що знаходиться під впливом пристрасті (2). № 6: "La passion fait souvent un fou du plus habile homme, et rend souvent les plus sots habiles" [5, с. 12]. – Пристрасть часто перетворює розумну людину в дурня, але не менш часто наділяє дурнів розумом.

Обмежений (2 репрезентації). № 125: "L'usage ordinaire de la finesse est la marque d'un petit esprit, et il arrive presque toujours que celui qui s'en sert pour se couvrir en un endroit, se découvre en un autre" [1, с. 32]. – Зловживання хитрістю говорить про обмеженість розуму; люди, які намагаються прикритися таким способом в одному місці, викривають себе в іншому.

Витончений (1). № 117: "La plus subtile de toutes les finesses est de savoir bien feindre de tomber dans les pièges que l'on nous tend, et on n'est jamais si aisément trompé que quand on songe à tromper les autres" [5, с. 31]. – Найбільш витончена хитрість у тому, щоб удавати, ніби ми потрапили у пастку, яку нам налаштували; і найлегше обманути ту людину, яка вважає, що обманює інших.

Такий, що не вберігає від мінливості долі (1). № 65: "Il n'y a point d'éloges qu'on ne donne à la prudence. Cependant elle ne saurait nous assurer du moindre événement" [5, с. 22]. – Яких тільки похвал не підносять обережності. Однак вона не здатна вберегти нас від найменшої мінливості долі.

Прямий (1). № 448: "Un esprit droit a moins de peine de se soumettre aux esprits de travers que de les conduire" [5, с. 86]. – Прямому розуму легше підкоритися кривим, ніж керувати ними.

Плідний (1). № 287: "Ce n'est pas tant la fertilité de l'esprit qui nous fait trouver plusieurs expédients sur une même affaire, que c'est le défaut de lumière qui nous fait arrêter à tout ce qui se présente à notre imagination, et qui nous empêche de discerner d'abord ce qui est le meilleur" [5, с. 61]. – Ми знаходимо кілька рішень одного й того ж питання не стільки тому, що наш розум дуже плідний, скільки тому, що він недостатньо прозорливий, і, замість того, щоб зупинитися на найкращому рішенні, представляє нам без розбору всі можливості відразу.

Маленький (1). № 357: "Les petits esprits sont trop blessés des petites choses ; les grands esprits les voient toutes, et n'en sont point blessés" [5, с. 72]. – Люди дрібного розуму чутливі до дрібних образ; люди великого розуму все помічають і ні на що не ображаються.

Такий, що легко вирішує чужі проблеми (1). № 132: "Il est plus aisé d'être sage pour les autres que de l'être pour soi-même" [5, с. 33]. – Виявити мудрість у чужих справах простіше, ніж у власних.

Такий, що робить співрозмовника приємним (1). № 139: "Une des choses qui fait que l'on trouve si peu de gens qui paraissent raisonnables et agréables dans la conversation, c'est qu'il n'y a presque personne qui ne pense plutôt à ce qu'il veut dire qu'à répondre précisément à ce qu'on lui dit. Les plus habiles et les plus complaisants se contentent de montrer seulement une mine attentive, au même temps

que l'on voit dans leurs yeux et dans leur esprit un égarement pour ce qu'on leur dit, et une précipitation pour retourner à ce qu'ils veulent dire ; au lieu de considérer que c'est un mauvais moyen de plaire aux autres ou de les persuader, que de chercher si fort à se plaire à soi-même, et que bien écouter et bien répondre est une des plus grande perfection qu'on puisse avoir dans la conversation" [5, с. 34]. – Одна з причин того, що розумні й приємні співрозмовники такі рідкісні, полягає у звичці більшості людей відповідати не на чужі думки, а на власні судження. Більш спритні та люб'язні намагаються зобразити на своєму обличчі увагу, але в їхніх очах та розумі видно відсутність інтересу до того, що говорять інші, та нетерпляче бажання повернутися до того, що хотіли сказати вони самі. Намагання догодити собі – поганий спосіб сподобатися іншим або переконати їх. Тільки той, хто вміє слухати й відповідати, може бути хорошим співрозмовником.

Одноманітний (1). № 413: "On ne plaît pas longtemps quand on n'a que d'une sorte d'esprit" [5, с. 81]. – Не може довго подобатися той, хто розумний завжди на один лад.

Кривий (2). № 318: "On trouve des moyens pur guérir de la folie, mais on n'en trouve point pour redresser un esprit de travers" [5, с. 66]. – Можна вилікувати від нерозсудливості, але не можна випрямити кривий розум.

Доступний для пізнання (1). № 80: "Ce qui nous rend si changeant dans notre amitié, c'est qu'il est difficile de connaître les qualités de l'âme, et facile de connaître celles de l'esprit" [5, с. 24]. – Ми тому такі непостійні в дружбі, що важко пізнати якості людської душі, але легко – властивості розуму.

Увічливий (1). № 99: "La politesse de l'esprit consiste à penser de choses honnêtes et délicates" [5, с. 28]. – Увічливість розуму полягає в тому, щоб думати про речі достойні й делікатні.

Вишуканий (1). № 100: "La galanterie de l'esprit est de dire des choses flatteuses d'une manière agréable" [5, с. 28]. – Вишуканість розуму проявляється в умінні тонко лестити.

Витончений (1). № 101: "Il arrive souvent que des choses se présentent plus achevées à notre esprit qu'il ne les pourraient faire avec beaucoup d'art" [5, с. 28]. – Часом в нашому розумі народжуються думки в такій довершеній формі, якої він ніколи не зміг би надати їм, як би не ухитрявся.

Свідомий (1). № 105: "Celui-là n'est pas raisonnable à qui le hasard fait trouver la raison, mais celui qui la connaît, qui la discerne et qui la goûte" [5, с. 29]. – Розумний не той, кому випадок допомагає знайти істину, а той, хто знає, що таке розум, вміє його розпізнати й милується ним.

Такий, що має недоліки (1). № 257: "La gravité est un mystère du corps inventé pour cacher les défauts de l'esprit" [5, с. 56]. – Величавість – це виверт тіла, придуманий для того, щоб приховати недоліки розуму.

Посередній (1). № 375: "Les esprits médiocres condamnent d'ordinaire tout ce qui passe leur portée" [5, с. 75]. – Люди з посереднім розумом зазвичай засуджують все, що виходить за межі їх розуміння.

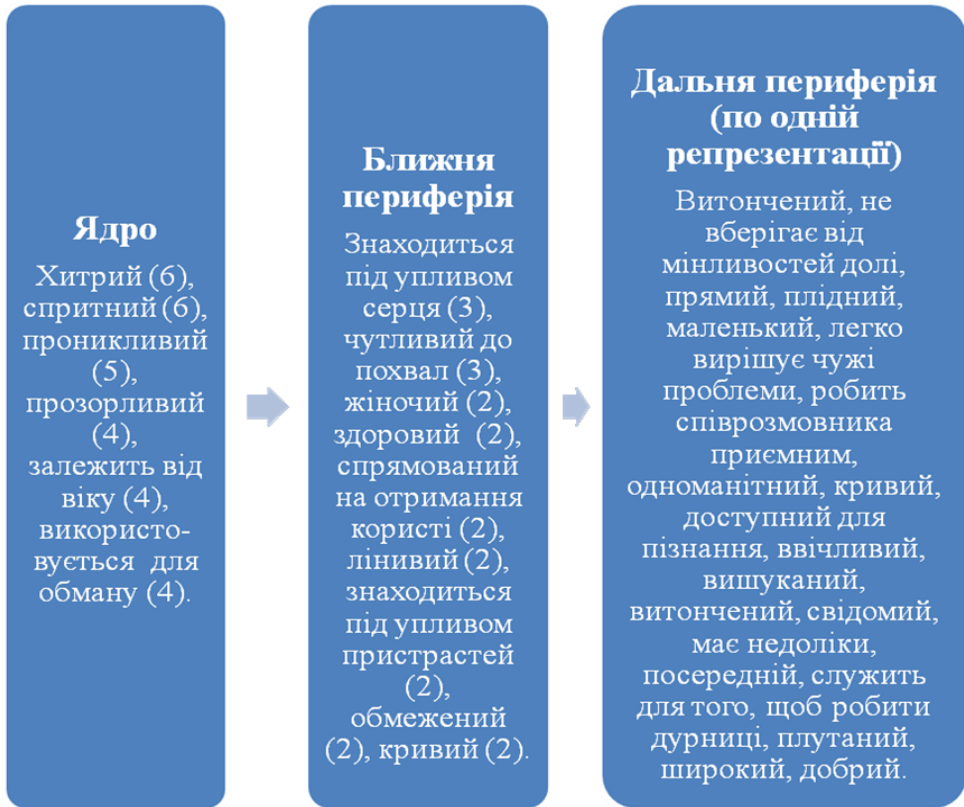
Такий, що служить для того, щоб робити дурниці (1). № 415: "L'esprit nous sert quelquefois à faire hardiment des sottises" [5, с. 81]. – Розум служить нам іноді для того, щоб сміливо робити дурниці.

Плутаний (1), **широкий** (1). № 502: "Peu d'esprit avec de la droiture ennuie moins, à la longue, que beaucoup d'esprit avec du travers" [5, с. 95]. – Розум обмежений, але здоровий, зрештою, не так стомлює у співрозмовнику, як розум широкий, але плутаний.

Добрий (1). № 387: "Un sot n'a pas assez d'étoffe pour être bon" [5, с.]. – Дурень не може бути добрим: для цього в нього занадто мало мізків.

Афоризми Ларошфуко відображують деякі особливості концепту "розум", у французькій концептосфері XVII ст. Це саме ті аспекти, які були важливими для аристократів того часу, яскравим представником яких був Франсуа де Ларошфуко. Ось чому на основі аналізу цих афоризмів можна наступним чином представити зміст концепту "Розум" у мовній картині світу письменника.

Мал. 1. Зміст концепту "розум" у мовній картині світу Франсуа де Ларошфуко

Когнітивні ознаки концепту "Розум" (Мал.1) дають можливість зробити висновки про морально-етичні пріоритети, які існували у французькому аристократичному суспільстві XVII ст., побачити, для чого зазвичай використовувалася ця людська якість та визначити, яка людина вважалася розумною.

Отже, розум використовувався у той час з метою досягнути кращого положення у світі, отримувати користь, повагу, пошану, знаходити друзів, вирішувати власні проблеми, обдурювати інших та не давати обдурити себе. Розум робив людину приємним співрозмовником, протиставляв розумну людину дурням.

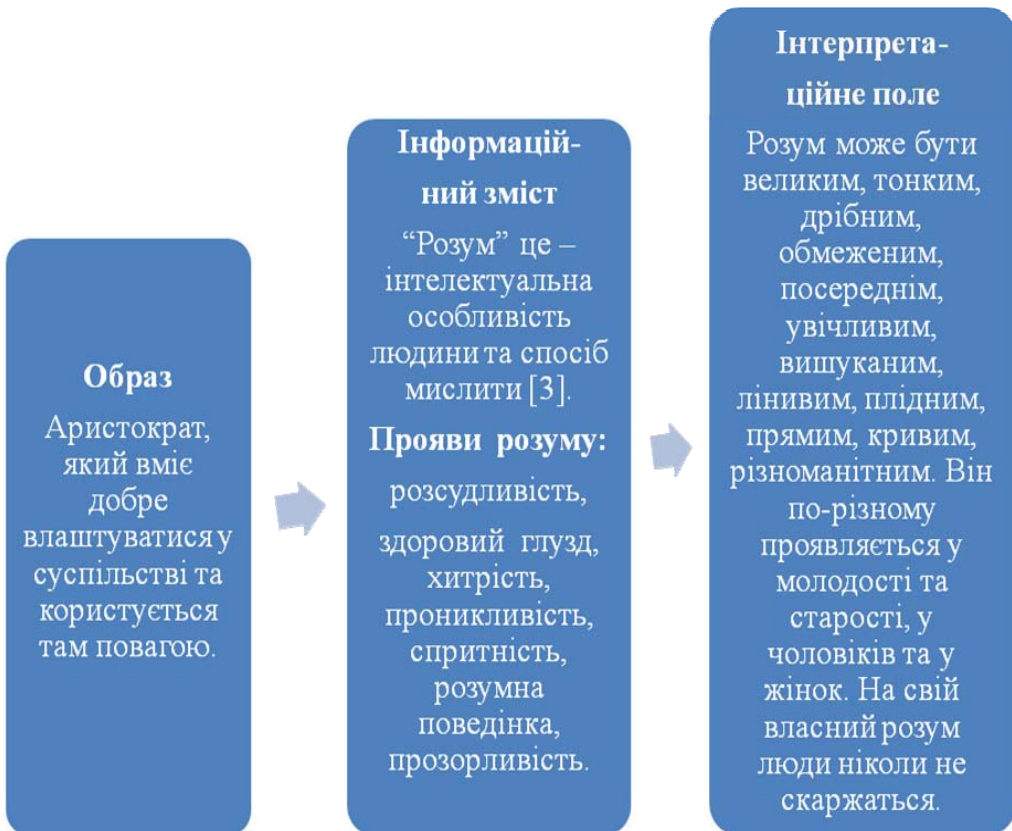
Якщо проаналізувати когнітивні ознаки концепту "розум" з позицій позитивного чи негативного оцінювання, то можна побачити, що у мовній картині світу Франсуа де Ларошфуко він має такі позитивні якості: проникливість, прозорливість, спрямованість на отримання користі, те, що він може бути здоровим, прямим, плідним, добрим, вишуканим, ввічливим, витонченим, свідомим, робить співрозмовника приємним і є доступним для пізнання.

Негативними його якостями можна вважати: хитрість, спритність, використання для обману, спрямованість на отримання користі, лінь, обмеженість, залежність від пристрастей та серця, нездатність вберегти від примх долі, наявність недоліків, посередність, спрямованість на те, щоб робити дурниці, плутаність, те, що він може бути маленьким, тонким одноманітним, кривим.

До нейтральних ознак належать: те, що він може бути жіночим (хоча Ларошфуко вважає це скоріше негативною ознакою), залежить від віку, чутливий до похвал.

Найбільш яскравими (за кількістю репрезентацій), а значить і найбільш за-требуваними у французькому аристократичному суспільстві того часу, є саме негативні (хитрість, спритність, проникливість, використання для обману) аспекти феномену "розум". З цього можна зробити висновок про морально-етичні особливості аристократичного французького суспільства XVII ст. Такі прояви розуму, як обман, нещирість, користолюбство, не тільки притаманні цьому суспільству, а й уважаються головними і необхідними якостями для існування в ньому.

Ознаки дальньої периферії говорять про те, що аспекти розуму, які ними характеризуються (витонченість, прямота, плідність, одноманітний увічливість, витонченість, свідомість, кривизна тощо) були наявними у французьких аристократів XVII ст., але не головними для існування у суспільстві.

Мал. 2. Структура концепту "розум" у мовній картині світу Франсуа де Ларошфуко

У наступних наукових розвідках можуть бути розглянуті інші концепти мовної картини світу Франсуа де Ларошфуко для створення цілісного уявлення про пріоритети, цінності і мотиви поведінки французької аристократії XVII ст., а також для усвідомлення особливостей національного французького характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Дем'янков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 1997. – 245 с.
2. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ:Восток–Запад, 2007. – 314 [6] с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).
Електронні джерела
3. Літературна енциклопедія французької мови [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.linternaute.com/dictionnaire/fr/definition/esprit/>
4. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры: 3-е изд. / Ю.С.Степанов. – М.: академический проект, 2004. – С. 42 – 67. [Електронна версія статті] – Режим доступу: <http://ec-dejavu.ru/c/Concept.html>
5. La Rochefoucauld. Maximes / La Rochefoucauld – Paris, 1994. – 192 p.

ЛЮДМИЛА ШАПОВАЛОВА

"ОСОБЕННОСТИ КОНЦЕПТА "УМ" В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА ФРАНСУА ДЕ ЛАРОШФУКО".

Статья посвящена исследованию концепта "ум" в языковой картине мира Франсуа де Ларошфуко на материале его книги "Максимы". Анализируются и систематизируются афоризмы, в которых объективируется этот концепт. На основе лингвокогнитивного подхода делается вывод о его содержании и структуре, главных и второстепенных признаках. Дается характеристика человека, который считался умным во французских аристократических кругах XVII в.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, языковая картина мира, менталитет, лингвокогнитивный подход, ядро, периферия.

LUDMILA SHAPOVALOVA

"THE PECULIARITIES OF THE CONCEPT MIND IN THE LINGUISTIC WORLD VIEW OF FRANÇOIS DE LA ROCHEFOUCAULD".

The article is devoted to the studying of the concept "Mind" in the linguistic picture of François de La Rochefoucauld world on the basis of his book "Maximes". The aphorisms, which objectify of this concept, are analyzed and systematized. The conclusions about its content and structure, main and secondary features, are done on the basis of linguistic-cognitive approach. The characteristic of the person, who was considered intelligent in the French aristocratic circles in the 17th century, is given too.

Key words: cognitive linguistic, concept, linguistic picture of the world, mentality, linguistic-cognitive approach, core, periphery.

Одержано 3.05.2012 р.